

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2023 – Volume 32, Issue 4, pp. 57–71
<http://doi.org/10.18352/jsi.803>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences
Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

aan hogeschool UC Leuven-Limburg. Elke focust
zich op burgerschapspraktijken en doet onderzoek
naar vrijwilligerswerk, burgerinitiatieven, participatief
werken met kwetsbare groepen en vermaatschappelijking
van de zorg. Vanuit SAM, Steunpunt Mens en
Samenleving, werkt ze rond politisering en sociaal werk.
E-mail: elke.plovie@ucll.be

Elke Plovie is docente sociaal werk en mensenrechten en
werkt als onderzoeker rond burgerschap en participatie

Correspondence to: Elke Plovie

E-mail: elke.plovie@ucll.be

Category: Research

DE BETEKENIS VAN BURGERINITIATIEVEN VOOR EEN VITALE DEMOCRATIE

THE SIGNIFICANCE OF CITIZEN INITIATIVES FOR A VITAL DEMOCRACY

ELKE PLOVIE

SAMENVATTING

Onderzoek naar burgerinitiatieven in Vlaanderen laat zien hoe burgers zich verenigen rond thema's waarmee ze in hun dagelijkse leven geconfronteerd worden. In dit artikel wil ik aan de hand van exploratief onderzoek nagaan of en hoe burgerinitiatieven bijdragen aan een vitale democratie. Vanuit een specifieke invulling van democratie en politisering, onderzoek ik welke stemmen burgerinitiatieven laten horen en of en hoe ze daarbij de bestaande orde verstoren.

TREFWOORDEN

Burgerinitiatieven, sociaal schaduwwerk, participatie, democratie, politisering

ABSTRACT

Research into citizen initiatives in Flanders shows how citizens organise themselves around themes they are confronted with in their daily lives. In this article I want to use exploratory research to investigate whether and how citizen initiatives contribute to a vital democracy. Based on a specific interpretation of democracy and politicisation, I investigate which voices are heard by citizen initiatives and whether and how they disrupt the existing order in society.

KEYWORDS

Citizen initiatives, informal social work, participation, democracy, politicisation

INLEIDING

Bewoners die een buurtmoestuin opstarten, een actiegroep die zich verenigt rond de sluiting van een lokale school, een geefwinkel, ouders die een huis oprichten voor hun kind met een beperking, burens die een buurtfeest organiseren of burgers die huisvesting zoeken voor mensen op de vlucht. Dit soort burgerinitiatieven vind je vandaag in heel België en Nederland terug. Het gaat om mensen die elkaar vinden vanuit een gedeelde ervaring, nood of verlangen. Vaak zijn burgerinitiatieven zichtbaar aanwezig, bijvoorbeeld omdat ze in de krant verschijnen om hun boodschap publiek te maken, omdat ze zich mengen in een debat of omdat ze een voor publiek toegankelijk aanbod hebben. Onderzoekers wijzen daarnaast op burgerinitiatieven die in de schaduw opereren en veel minder zichtbaar zijn (Schrooten et al., 2019; Schrooten & Welschen, 2022). Rond deze burgerinitiatieven weerklinkt een hoerastemming. Ze laten zien dat engagement vandaag niet dood is. Terwijl vele verenigingen en organisaties zoeken naar manieren om vrijwilligers te rekruteren (Piot & Heylen, 2017), bezitten burgerinitiatieven wel een bepaalde aantrekkingskracht. Maar vooral, en daarop focust dit artikel, worden burgerinitiatieven gezien als onderdeel van een democratische vernieuwing (De Rynck & Steyaert, 2019). Burgerinitiatieven zouden een belangrijke rol spelen in de participatieve democratie en deze aldus versterken.

In dit artikel onderzoek ik of, en hoe burgerinitiatieven bijdragen aan een vitale democratie. Ik start het artikel door in te gaan op de twee centrale begrippen in het onderzoek; burgerinitiatief en democratie en het perspectief op democratie en politisering dat ik daarbij hanteer. Na een toelichting over de onderzoekszopzet, laat ik zien welke vragen er zijn ten aanzien van het democratische gehalte van burgerinitiatieven en hun betekenis voor een vitale democratie.

BURGERINITIATIEVEN IN EEN VERANDEREND (SOCIAAL) WERKVELD

Zoals de inleiding al laat zien, lijken burgerinitiatieven vandaag overal aanwezig. Parallel aan de stijgende aandacht voor burgerinitiatieven door beleid en praktijk, neemt het wetenschappelijk onderzoek naar burgerinitiatieven toe (Holemans et al., 2018; Hurenkamp et al., 2006; Plovie, 2019; Schrooten et al., 2019; Schrooten & Welschen, 2022). Onderzoekers naar burgerparticipatie in de wijk spreken over bewonersinitiatieven, anderen focussen op burgercollectieven in het kader van duurzame rechtvaardigheid, terwijl nog anderen de term sociaal schaduwwerk introduceren om te verwijzen naar initiatieven van informele spelers, die vaak weinig zichtbaar zijn (Schrooten et al., 2019; Schrooten & Welschen, 2022). Het is een divers veld van spelers die rond uiteenlopende thema's actief zijn.

In het exploratieve onderzoek dat de basis vormt van dit artikel (Plovie, 2019), hanteer ik een ruime definitie van burgerinitiatief. Het is “een vorm van zelforganisatie van burgers, gericht op de verbetering van de eigen leefomgeving en/of de samenleving, waarbij een aantal mensen betrokken is in een al dan niet tijdelijke initiatiefgroep, actiegroep of projectgroep” (Verhoeven, 2008, p. 21). Twee elementen zijn belangrijk in deze definitie: de burger is de oprichter en belangrijkste participant én het burgerinitiatief is gericht op het publieke belang (Plovie, 2019).

Naast beschrijvend onderzoek naar wat burgerinitiatieven zijn en wat ze precies doen, is er veel aandacht voor de positionering van burgerinitiatieven ten opzichte van formele sociaal werk praktijken en beleid. Zo is er onderzoek over het middenveld en de specifieke rol en positie van die burgerinitiatieven daarin (De Moor, 2020; Huyse, 2014; Oosterlynck et al., 2020). Huyse (2014) beschrijft hoe de opkomst van de burgerinitiatieven een dualiteit creëert: enerzijds een overheid die deze initiatieven ondersteunt, omdat ze bestaande hiaten invullen en anderzijds initiatieven die de samenleving anders willen inrichten. Ook bestuurskundig onderzoek kijkt met bijzondere interesse naar burgerinitiatieven; de relatie tussen burgers en overheid en de manier waarop overheden initiatieven kunnen ondersteunen (Brandsen et al., 2018; Tonkens et al., 2013; Verhoeven & Tonkens, 2022).

Vanderkinderen et al. (2018) wijzen op de spanning die ze zien op het vlak van positionering van het sociaal werk ten opzichte van overheid en burgerinitiatieven. “In dat opzicht is het essentieel dat sociaal werk zich meer bewust is van het belang van deze dialectische verhouding en zich voortdurend de vraag dient te stellen hoe het zich verhoudt tot die burgerinitiatieven.” (Vanderkinderen et al., 2018, p. 123).

Uit bovenstaande onderzoeken komen enkele elementen naar voren die burgerinitiatieven kenmerken: nabijheid, vertrouwen, participatie en de aansluiting bij de leefwereld van mensen. Zo lijken ze op een bepaalde manier uiting te geven aan de stem van de burger.

BURGERSCHAP ALS DEMOCRATISCH VRAAGSTUK

In dit artikel geef ik een kritische beschouwing op burgerinitiatieven door deze te verbinden met democratie. Als we democratie begrijpen als tegenspraak en publiek debat, zoals onder andere Mouffe (2005) dat doet, is het belangrijk te onderzoeken of er binnen burgerinitiatieven werkelijk ruimte is om verschillende perspectieven in te brengen. Het kijken naar burgerinitiatieven vanuit democratie stelt dus de vraag welke stemmen gehoord worden. In mijn onderzoek ga ik na of burgerinitiatieven divers zijn samengesteld en welke groepen erin slagen hun stem te laten horen.

Het werk van Addams (1964) laat zien hoe het sociaal werk vanaf de start betrokken is op democratie. In haar werk in de 'settlement houses' in Chicago kiest ze voor een collectieve benadering om uitsluiting tegen te gaan en zet ze zich in om een democratische samenleving te creëren. De aandacht voor de uitsluiting van bepaalde burgers en groepen zien we ook bij andere auteurs terugkomen. Fraser (1990) schrijft over 'subaltern politics' om aan te duiden hoe ondergeschikte sociale groepen in de samenleving zich een publieke discursieve ruimte toe-eigenen. De kern van een democratie is dat ook stemmen die minder luid roepen of aan de zijlijn staan, terwijl beslissingen boven hun hoofden genomen worden, gehoord moeten worden.

Het is de vraag in hoeverre dit nu vorm krijgt in Nederland en Vlaanderen. Het Vlaamse middenveld is niet divers, blijkt uit onderzoek (Van Gyes et al., 2018). Van der Veen en Duvyendak (2014) waarschuwen in de Nederlandse context voor 'het gelijk van de bakfietsburger'. Met name in klassieke participatiekanalen zien we weinig diverse stemmen. In het huidige beleidsdiscours krijgen burgerschap en participatie een eenduidige invulling van 'de goede burger', die 'op een constructieve manier actief bijdraagt' aan de samenleving (De Bie et al., 2013). *Sociaal* burgerschap, eerder dan *politiek* burgerschap dus (Hurenkamp et al., 2012). Uitingen van burgerschap die niet aansluiten bij 'goed burgerschap' worden vaak weggezet als stemmen waar niet naar geluisterd moet worden. Kaulingfreks (2019) wijst ons bijvoorbeeld op de wijze waarop we vandaag kijken naar participatie, burgerschap en politiek door te laten zien hoe we lastig gedrag van jongeren op straat niet (h)erkennen als een vorm van politiek handelen, terwijl dat voor hen net de enige manier is om te laten horen wat er bij hen leeft. Non-participatie wordt nog te

vaak beschouwd als het probleem van de deelnemer, terwijl het eigenlijk ook het probleem is van maatschappelijke structuren (De Visscher, 2018; Wildemeersch, 2018). Onze kijk op burgerschap en participatie is met andere woorden bepalend voor welke stemmen wel of niet gehoord worden in het publieke debat. Die vraag moeten we dus ook stellen met betrekking tot burgerinitiatieven. Welke initiatieven merken we vandaag op en welke blijven onder de radar of (h)erkennen we niet als actor in de samenleving?

POLITISERING ALS HET VERSTOREN VAN DE BESTAANDE ORDE

Democratie hanteren als kader om burgerinitiatieven te analyseren, gaat óók over het verstoren van de manier waarop de samenleving geordend is. Ik verwijs hiervoor naar Rancière (2007) en het werk dat vandaag verricht wordt rond politisering. Het denken van Rancière over democratie voegt een belangrijke dimensie toe aan de analyse die ik wil maken: nemen burgerinitiatieven de ruimte om de bestaande orde in vraag te stellen?

Rancière maakt een duidelijk onderscheid tussen de politiek en het politieke. Hij vertrekt daarbij vanuit het uitgangspunt van fundamentele gelijkheid. Iedere mens heeft volgens hem de mogelijkheid om op te staan en de bestaande orde te doorbreken. Rancière is dan ook een belangrijke inspiratiebron voor de ontwikkeling van politisering van het sociaal werk, waarbij kwesties publiek worden gemaakt en de orde in de samenleving wordt verstoord (Boone et al., 2022). Vanuit die invalshoek is politisering betekenisvol voor een gezonde democratie (De Corte & Roose, 2020). Binnen het sociaal werk in Vlaanderen is politisering alvast helemaal terug van weggeweest (Debruyne & Naert, 2021).

Om de betekenis van burgerinitiatieven in en voor een vitale democratie te begrijpen, is het belangrijk om de huidige beleidscontext, die resoluut kiest voor participatie, te betrekken (Dean, 2017; Roets et al., 2018). Het is met name deze context die maakt dat er vandaag veel aandacht gaat naar burgerinitiatieven. Zowel in Vlaanderen als in Nederland zien we steeds meer een overheid die zich terugtrekt (Welschen et al., 2020) en een hernieuwde aandacht voor de sociale basis (Van Pelt & Repetur, 2018). Het beleid in Vlaanderen kiest voor vermaatschappelijking en decentralisering met focus op burgerkracht. De overheid roept op om ons, als individu en als maatschappij, te engageren om te evolueren naar een zorgzame samenleving. Zo geeft minister Vandeurzen aan dat “vrijwilligers onmisbare schakels zijn voor een zorg die onmiddellijk aansluit bij de individuele situatie van een zorgvrager” (Vandeurzen, 2014, p. 17).

DE BETEKENIS VAN BURGERINITIATIEVEN VOOR EEN VITALE DEMOCRATIE

Parallel aan de keuze om burgerschap en participatie te stimuleren, bespaart de overheid in zorg, welzijn, cultuur en integratie. In Vlaanderen heerst een wooncrisis, de armoedecijfers blijven alarmerend hoog en er zijn wachtlijsten in de zorg. Burgers worden daardoor uitgedaagd om 'gedeelde' verantwoordelijkheid te nemen voor de realisatie van grondrechten (Nachtergaele et al., 2017).

Hoewel burgerinitiatieven vandaag echt 'in' zijn, is het feit dat burgers een actieve rol opnemen in praktijken die gericht zijn op sociale rechtvaardigheid, mensenrechten en empowerment niet nieuw. Integendeel zelfs. De wortels van het sociaal werk liggen in het liefdadigheidswerk en de solidariteitsmechanismen van de ambachtsgilden (Claessen, 2017; Hoijtink & Spierts, 2017). Ook burgers die initiatief nemen om de bestaande orde te verstoren, zijn niets nieuws. Denk maar aan de rol die de vrouwenbeweging speelde in het veranderen van de samenleving (Ory, 2020).

Er zijn diverse onderzoekers die kritische vragen stellen over hoe de huidige beleidscontext burgerinitiatieven in een bepaalde richting van depolitisering duwt. Ponzoni (2016) beschrijft hoe zulke initiatieven kunnen worden gezien als uitvoerder van beleid. In haar onderzoek naar noodhulp en voedselvoorzieningen, spreekt Vanderkindere (2021, p. 9) over de "verschuiving van voedselhulp als fenomeen in de marginaliteit naar een institutionalisering van de liefdadigheidseconomie als armoedebestrijdingsstrategie". Ze verwijst daarmee naar '*new charity economics*' en neo-filantropie. Ook onderzoek naar sociaal schaduwwerk is kritisch en legt bloot hoe burgers zich verenigen omdat ze geen toegang hebben tot de formele hulpverlening. Uit noodzaak ontstaat er een informeel circuit van opvang en ondersteuning (Schrooten et al., 2019).

ONDERZOEK NAAR DE PRAKTIJK VAN 364 BURGERINITIATIEVEN

Onderzoeksopzet

Om te begrijpen of, en hoe burgerinitiatieven bijdragen aan een vitale democratie, formuleer ik twee centrale onderzoeksvragen: welke burgers zijn actief in burgerinitiatieven en hoe verstoren burgerinitiatieven de bestaande orde?

Bij het beantwoorden van deze vragen baseer ik me op exploratief onderzoek waarin ik in 2016, samen met een groep van 364 studenten van de opleiding sociaal werk, burgerinitiatieven in kaart

heb gebracht (Plovie, 2019). Er was tot dan slechts beperkte praktijkkennis over burgerinitiatieven in Vlaanderen.

Aan de hand van gesprekken die gevoerd zijn met trekkers van 364 burgerinitiatieven, onderzochten we hoe deze initiatieven zijn ontstaan, wat ze concreet doen en rond welke thema's. We onderzochten ook de samenstelling van de initiatieven en hoe ze zich intern organiseren. We vroegen tot slot naar de samenwerking met overheid en het middenveld. De gesprekken voerden we aan de hand van een interviewleidraad met een mix van gesloten en open vragen.

De twee centrale elementen uit de definitie van burgerinitiatieven die we hanteerden, waren belangrijk voor de afbakening van de respondenten: de burger is de oprichter en belangrijkste participant én het burgerinitiatief is gericht op het publieke belang.

Met een veld dat steeds in beweging is, was het trekken van een representatieve steekproef voor ons niet uitvoerbaar. In onze opzet gingen de studenten in hun eigen omgeving op zoek naar een burgerinitiatief. Sommigen kozen een initiatief waar ze zelf, of waar familie of kennissen, actief zijn. Anderen gingen op zoek naar een initiatief in de eigen stad of gemeente via actieve burgers die hen doorverwezen naar een burgerinitiatief of via de website of infokrant van de lokale overheid. De student-onderzoekers komen voornamelijk uit Vlaams-Brabant en Limburg en behoren hoofdzakelijk tot de witte middenklasse. De resultaten van het onderzoek zijn hierdoor gekleurd. In de manier waarop studenten een burgerinitiatief selecteerden, speelt wat zij beschouwen als burgerschap en politiek handelen een rol, waardoor we vooral het sociaal schaduwwerk, de initiatieven die niet vaak op de voorgrond treden, missen. Hoewel we een zeer groot aantal burgerinitiatieven hebben bezocht, noopt de selectieprocedure ons tot voorzichtigheid in het doen van algemene uitspraken. De uitspraken gelden de onderzochte initiatieven.

De analyse van deze interviews heb ik zelf uitgevoerd. De statische analyse deed ik via SPSS en voor de analyse van de open vragen gebruikte ik Nvivo. De analyse biedt een overzicht van de werking van de onderzochte burgerinitiatieven. Ze geeft een goed beeld van wie de trekkers van de initiatieven zijn en hoe divers de ploeg van actieve burgers in de onderzochte initiatieven is. Daarnaast gaven de interviews informatie over de motieven voor het starten van een burgerinitiatief, over hoe zij in de praktijk aan de slag gaan én over hoe zij positie innemen rond hun thema, bijvoorbeeld in verhouding tot het beleid van de overheid of maatschappelijke ontwikkelingen. Deze informatie gebruikte ik om het verstorend karakter van burgerinitiatieven te analyseren.

Het democratisch gehalte van de onderzochte burgerinitiatieven

Om zicht te krijgen op welke burgers actief zijn in een burgerinitiatief en welke perspectieven zij inbrengen, onderzochten we de samenstelling van de initiatieven. We keken daarvoor als eerste naar het profiel van de trekkers. Het meest opvallend is dat 67,5% van de trekkers hoogopgeleid is. Als we de scholingsgraad van de trekkers vergelijken met cijfergegevens uit de Vlaamse regionale indicatoren (Studiedienst Vlaamse Regering, 2017), dan stellen we vast dat vooral kortgeschoolde burgers ondervertegenwoordigd zijn in ons onderzoek naar burgerinitiatieven.

In ons onderzoek heeft slechts 2,2% van de trekkers een migratieachtergrond. Dit cijfer is laag in vergelijking met ander onderzoek naar zelforganisaties en sociaal schaduwwerk (Schrooten et al., 2019; Thys & Anciaux, 2019). Dit heeft wellicht te maken met de beperkte diversiteit onder de student-onderzoekers. Op vlak van gender en leeftijd liggen de data veel meer in de lijn met de Vlaamse indicatoren.

We vroegen de trekkers ook naar de achtergrond van de actieve leden. Daaruit concluderen we dat de onderzochte initiatieven vooral homogeen zijn samengesteld. Zowel qua scholingsgraad, tewerkstelling, als op vlak van migratieachtergrond en het hebben van een beperking, zien we dat de actieve leden binnen één burgerinitiatief een vergelijkbaar profiel hebben. Initiatieven die wel divers zijn samengesteld, zijn initiatieven die vooral online activiteiten organiseren (bijvoorbeeld een online deelplatform), werken rond thema's gelinkt aan de publieke ruimte (bijvoorbeeld een actiegroep rond parkeerruimte) of een specifieke doelstelling hebben rond diversiteit (bijvoorbeeld samen sporten door mensen met een fysieke beperking).

Uit onze bevraging blijkt dat burgerinitiatieven sterk verknoopt zijn met traditionele middenveldorganisaties. Die verknoping is er in de eerste plaats één van personen. De burgers die zich organiseren, zijn geen onbevleete burgers (Hurenkamp et al., 2006). De overgrote meerderheid van de trekkers engageert zich ook in andere organisaties van de civiele samenleving. Ze zijn bijvoorbeeld actief in een sociaal-culturele organisatie, een sportclub of doen vrijwilligerswerk. Een deel van hen zetelt bovendien in een lokale adviesraad. Ook de actieve leden van burgerinitiatieven blijken 'supervrijwilligers'. Ongeveer de helft van de actieve leden engageert zich ook buiten het initiatief en bij tien procent van de burgerinitiatieven geldt dit zelfs voor elk actief lid. Deze supervrijwilligers vormen een zogenaamde 'participatie-elite', die vaak verbonden zijn aan organisaties met een lange traditie en beperkte diversiteit. Bovendien werken veel van deze supervrijwilligers als opgeleide en betaalde kracht in een aanverwant domein. Denk

bijvoorbeeld aan een sociaal werker die bij een centrum voor maatschappelijk welzijn werkt en zich daarnaast engageert in een initiatief om nieuwkomers op weg te helpen in de samenleving.

Bij het in kaart brengen van de 364 burgerinitiatieven werd duidelijk dat zij lang niet alle burgers van de samenleving vertegenwoordigen. Nochtans weten we uit onderzoek (Schrooten et al., 2019) dat ook mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie zich verenigen. We moeten erkennen dat ons onderzoek er niet in geslaagd is om die initiatieven te capteren. Verder onderzoek op dit terrein is zeker nodig.

Politisering en de onderzochte burgerinitiatieven

Diverse auteurs schrijven de kracht van burgerinitiatieven toe aan hun laagdrempelige werking, hun leefwereldgerichte benadering en de manier waarop ze dynamisch inspelen op wat er relevant is in de samenleving (Plovie, 2019; Schrooten & Welschen, 2022). Burgerinitiatieven slagen erin om individuele noden om te buigen tot collectieve noden. Hoe gaan de onderzochte burgerinitiatieven met deze collectieve noden aan de slag?

Aan de ene kant zien we in ons onderzoek initiatieven die vooral inzetten op gemeenschapsvorming en dienstverlening. Ze organiseren bijvoorbeeld een feest in het dorp of brengen nieuw leven in een oude traditie met als doel de sociale cohesie in de buurt te versterken. Deze gemeenschapsvormende burgerinitiatieven geven aan een goede verstandhouding te hebben met de overheid. De overheid ondersteunt vaak op financiële en/of logistieke manier. De initiatieven lopen op deze manier het gevaar een instrument te worden van overheidsbeleid, dat geobsedeerd is met het herstellen van sociale cohesie.

Andere onderzochte initiatieven zetten vooral dienstverlening op, zoals voedselhulp, bezoek aan mensen met behoefte aan zorg of het onthaal van mensen op de vlucht. In de analyse viel op hoe een deel van deze initiatieven caritatief en paternalistisch is. Dat kwam bijvoorbeeld naar voren in de manier waarop ze over hun doelgroep spraken: "Die arme kindjes kunnen er toch ook niets aan doen dat ze geen nieuwe schoolspullen hebben op 1 september. Dus zorgen wij daarvoor." Maar ook in de manier waarop ze hun dienstverlening vormgeven zoals een voedselbedeling, waarbij de vrijwilligers voorgemaakte pakketjes maken, geen keuzevrijheid bieden en verwachten dat mensen die langskomen voor hulp dankbaar zijn.

Deze beide groepen van burgerinitiatieven fungeren als uitvoerder van beleid of springen in het gat waar overheden en middenveld hun verantwoordelijkheid niet opnemen, zonder

DE BETEKENIS VAN BURGERINITIATIEVEN VOOR EEN VITALE DEMOCRATIE

zich kritisch te positioneren. Ze stellen weinig vragen over het gevoerde beleid rond armoede of zorg en lijken ook niet stil te staan bij hoe hun initiatief de bestaande ongelijkheid en onrechtvaardigheid reproduceert. Bij initiatieven die op buurtniveau de sociale cohesie willen versterken, blijkt dit bijvoorbeeld uit de volgende antwoorden op de vraag wat ze doen om een meer divers publiek te bereiken: “Ze komen niet” of “Iedereen is hier welkom hoor”. Ze lijken weinig bewust te zijn van hoe de samenleving geordend is en van de uitsluiting die ze zelf mee in de hand werken.

De meerderheid van de onderzochte burgerinitiatieven is niet gericht op het verstoren van de bestaande orde. Dit sluit aan bij de bevinding van Hurenkamp et al. (2006), die laat zien hoe burgerinitiatieven in Nederland onderdeel zijn van de gevestigde orde. Ze lijken vooral sociaal burgerschap in plaats van politiek burgerschap mogelijk maken en geven weinig zwaarwichtige maatschappijkritiek.

Aan de andere kant zien we in ons onderzoek wel een kleine groep burgerinitiatieven, die erin slaagt om hun eigen concrete context en praktijk te overstijgen en hun collectieve noden te verbinden tot publieke kwesties. Deze politiserende burgerinitiatieven zijn actief rond diverse maatschappelijke kwesties als mobiliteit, duurzaamheid, asiel en migratie. De drie strategieën om publiek te gaan (Boone et al., 2019) zijn duidelijk te herkennen in hun opzet.

Als eerste zijn er burgerinitiatieven die een bepaalde kwestie zichtbaar maken. Zo zijn er in ons onderzoek enkele burgerinitiatieven die verhalen bundelden van burgers over problemen rond mobiliteit – auto’s die te snel rijden of zwaar vrachtverkeer door een dorpskern op het uur waarop de schoolpoorten opengaan bijvoorbeeld – en die hun analyse publiek maakten in een krant of in communicatie met het lokale bestuur.

Een tweede groep burgerinitiatieven eist duidelijk verandering op, bijvoorbeeld wanneer ouders zich verenigen en strijden voor een andere aanpak van vervoer voor kinderen met een beperking. Negen procent van de onderzochte burgerinitiatieven ziet zichzelf als een protest- of actiegroep, die actievoert over een bepaald thema.

Tot slot zijn er nog burgerinitiatieven die hun activiteiten ontwikkelen als alternatief op de huidige aanpak en systemen, net om te tonen dat er alternatieve antwoorden mogelijk zijn. Debruyne & Van Bouchaute (2021) noemen dit ‘prefiguratieve politiek’. Voorbeelden hiervan in ons onderzoek zijn initiatieven die eigen autodeelgroepen oprichten, ouders die eigen zorg of onderwijs

organiseren of vormgeven aan een leefstraat. Ze voorzien niet alleen in een (symbolische) oplossing van een bestaande nood, maar kaarten daarbij vooral aan waar de systeemfouten zitten en wat er mogelijk is om tot verandering te komen. Burgers maken zo politieke claims en verstoren de bestaande orde (Zemni & Debruyne, 2013).

Uit de analyse van de interviews blijkt dat burgerinitiatieven die politiserend handelen, vaker dan andere initiatieven, op hun autonomie staan en niet zomaar ingaan op een vraag naar samenwerking met andere actoren. De trekkers van deze initiatieven geven aan dat maatschappelijke verandering het belangrijkste motief is voor hun engagement. Velen hebben de ambitie om niet alleen impact te creëren in hun directe leefomgeving, maar willen ook op grotere schaal verandering teweegbrengen.

CONCLUSIE

Om te onderzoeken of en hoe burgerinitiatieven bijdragen aan een vitale democratie maakte ik gebruik van een exploratief onderzoek naar burgerinitiatieven in Vlaanderen en Brussel. De focus lag daarbij op welke stemmen deze burgerinitiatieven laten weerklinken in het publieke debat en in hoeverre ze daarbij politiserend werken. Uit de analyse blijkt dat de diversiteit van deelnemers aan de burgerinitiatieven in ons onderzoek heel beperkt is en dat met name de witte middenklasse vaak haar stem laat horen. Andere stemmen, met name die van de meest kwetsbare groepen in de samenleving, blijven ongehoord. Tegenspraak is, met andere woorden, bij de onderzochte initiatieven zeer beperkt. Het is van belang om daarbij te benadrukken dat dit deels verklaard kan worden door het gegeven dat burgerinitiatieven geselecteerd zijn door studenten die zelf grotendeels behoren tot de witte middenklasse. Gericht onderzoek naar initiatieven onder de radar is nodig om meer zicht te krijgen op hoe andere groepen burgers kwesties publiek maken en de bestaande orde in vraag stellen.

De meeste initiatieven die wij onderzochten, nemen geen politiserende, maar dienstverlenende of gemeenschapsvormende rol op zich. Zij kunnen daardoor een soort uitvoerder van beleid worden, of de gaten vullen die formele actoren uit beleid en middenveld hebben laten vallen. Dergelijke burgerinitiatieven worden vaak gretig opgepikt door beleid en praktijk, met het risico dat zij verworpen tot beleidsinstrument en de bestaande orde vooral in stand houden. De onderzochte initiatieven die een politiserende op zich nemen, maken actuele vraagstukken zichtbaar en stellen de bestaande orde wél in vraag. Juist dat is betekenisvol voor een vitale democratie (Boone et al., 2022; Rancière, 2007).

DE BETEKENIS VAN BURGERINITIATIEVEN VOOR EEN VITALE DEMOCRATIE

De mogelijke rol van sociaal professionals in relatie tot burgerinitiatieven en democratie is in dit onderzoek niet aan de orde gekomen en wil ik nog onderzoeken. Het werk van Dzur (2008), Tonkens et al. (2013) en Spierts (2017) over de democratische professional biedt daarvoor zinvolle aanknopingspunten.

ACKNOWLEDGEMENTS

Dit onderzoek was mogelijk dankzij de bijdrage van de groep student-onderzoekers en docent Peter Raymaekers. De bespreking van de onderzoeksresultaten tijdens het postgraduaat politisering met docent Bart Van Bouchaute en het congres van TISSA leverde belangrijke inzichten op voor dit artikel. Dank aan prof. Dr. Koen Hermans en dr. Pascal Debruyne voor de input en het kritisch nalezen van dit artikel.

DISCLOSURE OF INTEREST AND FUNDING

Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt door eigen onderzoeksmiddelen van de hogeschool UC Leuven-Limburg en de samenwerking met de bacheloropleiding Sociaal Werk van diezelfde hogeschool. De auteur verklaart dat er geen conflict in belangen is.

REFERENTIES

- Addams, J. (1964). *Democracy and social ethics*. Cambridge Belknap Press.
- Boone, K., Boutsen, T., De Corte, J., Dhont, F., Hermans, K., Plovie, E., Raeymaeckers, P., Rommel, S., Van Bouchaute, B., & Vanderhulst, N. (2022). *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant.
- Brandsen, T., Steen, T., & Vershuere, B. (2018). *Co-production and co-creation. Engaging citizens in public services*. Routledge.
- Claessen, D. (2017). *Een geschiedenis van sociaal werk*. Epo.
- Dean, R. (2017). Beyond radicalism and resignation. The competing logics for participation in policy decisions. *Policy & Politics*, 45(2), 213–230. <https://doi.org/10.1332/030557316X14531466517034>
- De Bie, M., Roose, R., Coussée, F., & Bradt, L. (2013). Learning democracy in social work. In G. Biesta, M. De Bie, & D. Wildemeersch (Eds.), *Civic learning, democratic citizenship and the public sphere* (pp. 43–54). Springer.

- Debruyne, P., & Naert, J. (2021). Politisering: terug van weggeweest, ook in het sociaal werk. *Lava*. Geraadpleegd op 2 November 2023, from <https://lavamedia.be/politisering-terug-van-weggeweest-ook-in-het-sociaal-werk/>
- Debruyne, P., & Van Bouchaute, B. (2021, 26 augustus). *Als sociaal werk wil bouwen aan een betere wereld, mag ze het grotere plaatje niet vergeten*. Sociaal.net. Geraadpleegd op 2 November 2023, van <https://sociaal.net/achtergrond/prefiguratieve-politiek/>
- De Corte, J., & Roose, R. (2020). Social work as a policy actor: Understanding social policy as an open-ended democratic practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 227–238. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1462768>
- De Moor, T. (2020, 23 mei). Meer ruimte voor de commons? *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op 20 juni 2023, van <https://www.socialevraagstukken.nl/meer-ruimte-voor-de-commons/>
- De Rynck, F., & Steyaert, S. (2019). *De participatieve omslag. Onze democratie in transitie*. Acco.
- De Visscher, K. (2018, 3 juli). *Moeilijke bereikbare groepen bestaan niet*. Sociaal.net. Geraadpleegd op 20 juni 2023, van <https://sociaal.net/achtergrond/moeilijk-bereikbare-groepen-bestaan-niet/>
- Dzur, A. W. (2008). *Democratic professionalism*. Penn State University Press.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Holemans, D., Van de Velde, K., De Moor, T., & Kint, C. (2018). *Wanneer burgers samen het heft in handen nemen: burgercollectieven opgericht in 2015 en 2016 van naderbij bekeken*. Koning Boudewijnstichting.
- Hojtink, M., & Spierts, M. (2017). Sociale dimensies van 'sociaal' werk. In M. Spierts, A. Sprinkhuizen, M. Scholte, M. Hoijtink, E. de Jonge, & L. van Doorn (Eds.), *De brede basis van het sociaal werk: grondslagen, methoden en praktijken* (pp. 29–49). Coutinho.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E., & Duyvendak, J. W. (2006). *Wat bezielt burgers. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. NICIS/Platform 31.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E., & Duyvendak, J. W. (2012). *Crafting citizenship: Negotiating tensions in modern society*. Palgrave Macmillan.
- Huyse, L. (2014). *De democratie voorbij*. Uitgeverij Van Halewijk.
- Kaulingfreks, F. (2019). *Straatpolitiek*. Boom.
- Mouffe, C. (2005). *Over het politieke*. Klement/Pelckmans.
- Nachtergaele, S., Reynaert, D., Gobeyn, H., De Stercke, N., & Roose, R. (2017). *Sociaal werk en mensenrechten*. Acco.

- Oosterlynck, S., Vermeersch, L., Verschuere, B., De Rynck, F., Lamberts, M., & Verhaeghe, B. (2020). *Middenveld. Tussen aanval en verdediging*. LannooCampus.
- Ory, R. (2020, 20 oktober). *Vrouwenbeweging Femma pleit voor kortere werkweek: 'Het zit in ons DNA om de samenleving te veranderen'*. Sociaal.net. Geraadpleegd op 23 August 2023, van <https://sociaal.net/achtergrond/femma-pleit-voor-kortere-werkweek/>
- Piot, J., & Heylen, M. (2017). *Eat, love, volunteer*. Pelckmans Pro.
- Plovie, E. (2019). Burgers in beweging. In M. Schrooten, R. Thys, & P. Debruyne (Eds.), *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia.
- Ponzoni, E. (2016). *Creating space: Enabling inclusion in social policy through participatory research*. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Rancière, J. (2007). *De onwetende meester. Vijf lessen over intellectuele emancipatie*. Acco.
- Roets, G., Vanderkindere, C., & De Sterke, N. (2018). *Het mensbeeld achter vermaatschappelijking is fictie. Terreinwerkers zijn kritisch voor beleid*. Sociaal.net. Geraadpleegd op 18 juni 2023, van <https://sociaal.net/achtergrond/het-mensbeeld-achter-vermaatschappelijking-is-fictie>
- Schrooten, M., & Welschen, S. (2022). Sociaal schaduwwerk: informele sociaalwerkpraktijken in België en Nederland. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 31(1), 4–23. <https://doi.org/10.54431/jsi.682>
- Schrooten, M., Thys, R., & Debruyne, P. (Red.) (2019). *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia.
- Spierts, M. (2017). *Pleidooi voor een democratisch sociaal werk*. Geraadpleegd op 18 juni 2023, van <https://www.marietkamphuisstichting.nl/portret/marietkamphuislezing2017.pdf>
- Studiedienst Vlaamse Regering (2017). *VRIND 2017. Vlaamse Regionale Indicatoren*. Departement Kanselarij en Bestuur.
- Thys, R., & Anciaux, B. (2019). Etnisch-culturele organisaties in Vlaanderen en Brussel. Onopgemerkt bouwen aan betere levensomstandigheden in de Belgische samenleving. In M. Schrooten, R. Thys, & P. Debruyne (Eds.), *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia.
- Tonkens, E., Hoijtink, M., & Gulikers, H. (2013). Democratizing social work. From New Public Management to democratic professionalism. In M. Noordergraaf & B. Steijn (Eds.), *Professionals under pressure: The reconfiguration of professional work in changing public services*. Amsterdam University Press.
- Vanderkindere, C. (2021). De comeback van voedselhulp als armoedebestrijdingsstrategie. *Samenleving & Politiek*, 28(6), 9–15. Geraadpleegd op 16 november 2023, van <https://www.sampol.be/2021/06/de-comeback-van-voedselhulp-als-armoedebestrijdingsstrategie>

- Vanderkinderen, C., Roose, R., Raeymaeckers, P., & Hermans, K. (2018) *Sociaalwerkconferentie 2018. Sterk Sociaal Werk. Eindrapport*. Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Van der Veen, M., & Duyvendak, J.-W. (2014). Het grote gelijk van de bakfietsburger. *De Groene Amsterdammer*, 16 juli 2014 (29).
- Vandeurzen, J. (2014). *Beleidsnota 2014-2019. Welzijn, volksgezondheid en gezin*. Vlaamse Regering.
- Van Gyes, G., Székér, L., & Laoukili, F. (2018). *Panorama van het lokale middenveld in Vlaanderen*. HIVA.
- Van Pelt, M., & Repetur, L. (2018). *De sociale basis: terug van weggeweest*. Movisie.
- Verhoeven, S. (2008). *Het burger-ei. Perspectieven op lokale burgerparticipatie*. Socius.
- Verhoeven, I., & Tonkens, E. (2022). Enabling civic initiatives: frontline workers as democratic professionals in Amsterdam. *Local Government Studies*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/03003930.2022.2110077>
- Welschen S., Lucas, P., Hoijtink, M., & Veldboer, L. (2020). *Licht op sociaal schaduwwerk. Literatuurstudie naar (Nederlandse) informele sociaalwerkpraktijken die plaatsvinden onder de radar*. Hogeschool van Amsterdam.
- Wildemeersch, D. (2018). *Grensverleggers. Over kwesties die ons verdelen*. Garant.
- Zemni, S., & Debruyne, P. (2013). *Citizenship, community and social cohesion: a political analysis*. [Working paper]. DieGem. Geraadpleegd op 22 Augustus 2023, van http://www.solidariteitdiversiteit.be/uploads/docs/bib/00321438_4.pdf